

כ"ג תמוז

הרב יחזקאל קצלנבוגן

מחיקת שם ה'

בתאריך כ"ג בתמוז חל יום פטירתו של הרב יחזקאל קצלנבוגן, שנפטר בתאריך זה בשנת תק"ט (1749). הרב היה הרב של איחוד ג' הקהילות (קהילות אה"ו - המבורג, אלטונה וואנדסבק), וכתב את שו"ת 'כנסת יחזקאל'.

אחד האיסורים המופיעים בתורה הוא איסור מחיקת שם ה': "אֶבֶד תֵּאֲבֹדוּן אֶת כָּל הַמְּקוֹמוֹת אֲשֶׁר עָבְדוּ שֵׁם הַגּוֹיִם... וְנִתְּצָתֶם אֶת מִזְבְּחֵיכֶם וְשִׁבְרֵיכֶם אֶת מִצְבְּתֵיכֶם וְאֲשֵׁרֵיכֶם תִּשְׂרְפוּן בָּאֵשׁ וּפְסִילֵי אֱלֹהֵיכֶם תִּגְדְּעוּן וְאֲבָדְתֶּם אֶת שְׁמֵם מִן הַמָּקוֹם הַהוּא. לֹא תַעֲשׂוּן כֵּן לַה' אֱלֹהֵיכֶם".¹ רבי אלעזר מוורמייזא² מתאר מנהג שנהגו לתת לילדים הלומדים תורה בחג השבועות עוגת דבש עליה רשום הפסוק "ה' אלוקים נתן לי לשון לימודים", "ומאכילין לנער העוגה... כי טוב הוא לפתיחת הלב".

נשאלת השאלה, כיצד מותר למחוק את שם ה' באמצעות אכילה? התשובה היא, שאין איסור במחיקת שם ה' שנכתב לא לשם קדושה,³ בכך הסביר הרב חזקיהו מדיני⁴ מדוע קרא לסדרת ספריו בשם 'שדי חמד', למרות שהאותיות 'ש-ד-י' הן אותיות שם ה', שכן שאין כוונתו לקדושת ה'. לפיכך התיר הרב יאיר חיים בכרך⁵ להתיר מטבעות שוודיים שרשום עליהם שם ה', שכן המייצרים לא התכוונו לקדושת ה'.

במקרה ושם ה' נכתב בקדושה, האם מותר למחוק אותו לא בידיים אלא בגרמא? יש המצדדים להתיר זאת ומתבססים על הדין שאדם שכתוב שם ה' על בשרו יכול לטבול במי-מקווה למרות ששם ה' יימחק,⁶ שכן המחיקה אינה בידיים אלא בגרמא.

לאור היתר זה ביאר הרב יעקב עטלינגר⁷ את מעשיו של משה שהעלה את ארון יוסף מהנילוס לאחר שזרק לנהר טס שכתוב עליו שם ה'. וכן התיר הרב חזקיהו מדיני⁸ להשליך לים ספר-תורה מחשש שהפיראטים שהשתלטו על הספינה יבזו את הספר, שכן מחיקה זו אינה במעשה בידיים אלא בגרמא.

¹ דברים (יב, ב-ד). רמב"ם (הל' יסודי התורה פ"ו ה"א-ה"ב); שולחן ערוך (יו"ד סימן רעו סעיף ט).

² הרוקח (הל' שבועות סימן רצו).

³ הגהות מיימוניות (הל' יסודי התורה פ"ו ה"א); בית יוסף (יו"ד סימן רעו אות ב); שו"ת שב יעקב (סימן נד); שו"ת יביע אומר (ח"ד יו"ד סימן כא).

⁴ שדי חמד (ח"ו קונטרס באר בשדי).

⁵ שו"ת חוות יאיר (סימן טז).

⁶ שבת (קכ ע"ב); רמב"ם (הל' יסודי התורה פ"ו ה"ו); כסף משנה (שם).

⁷ ערוך לנר (סוכה נג ע"ב ד"ה ואגב).

⁸ שדי חמד (ח"ז כללים מערכת מ כלל יא ד"ה אמנם את זה אגיד, צה ע"א).

דבריהם הם זיכרונם'

תורת חכמי ישראל ביום פטירתם

נתנאל אוירבך

לעומת זאת, הרב שלמה קלוגר⁹ הוכיח שאסור למחוק שם ה' בגרמא מהאירוע בו חפר דוד את השיתין למזבח והחלו לצאת מים העלולים להציף את כל העולם. אחיתופל התיר לזרוק לתוך המים פתק עם שם ה', ולמד זאת ממחיקת שם ה' במי-סוטה כדי להשכין שלום בין איש לאישה, קל-וחומר לעשות שלום לכל העולם.¹⁰ מבואר שהיה צורך בלימוד מסוטה כדי להתיר מחיקת שם ה' בגרמא, שכן ללא לימוד זה אסור למחוק בגרמא.

הרשב"א¹¹ כתב שבמקרה ויש ידיעה וודאית ששם ה' יימחק, אז גם בגרמא אסור ונחשב כמעשה מחיקה בידיים, ולכן מותר לטבול במקווה עם שם ה' משום שטבילה במקווה לא אורכת זמן רב ואין ידיעה וודאית שהשם ימחק, לעומת המקרה עם דוד ואחיתופל שם יישאר שם ה' במים לעולם וודאי שיימחק ולכן אסור גם בגרמא.¹²

סייג נוסף הטילו הפוסקים על מחיקה בגרמא, ולדבריהם יש לצמצם את ההיתר רק לצורך מצווה, כמו טבילה במקווה, אז משום שיש צורך מצווה מותר לגרום למחיקת שם ה', אבל לצורכי רשות אסור לגרום למחיקת שם ה'.¹³ לפיכך אסר הרב שמואל לנדא¹⁴ לעשן יי"ש בחדר שהיו חרוטים על הקירות שמות ה', שכן העשן יגרום למחיקת שם ה', והדבר אינו למצווה. ההשלכה המעשית מסייגים אלו היא אודת חולה במחלה מדבקת, שהוראת הרופאים היא שכל מה שבא במגע עימו יישרף כדי לא להעביר את המחלה הלאה. האם מותר להביא לו תפילין, בידיעה שלאחר-מכן ישרפו אותם? יש שאסרו זאת לאור דברי הרשב"א, שכאשר יש ידיעה ודאית ששם ה' יימחק אסור כמעשה בידיים.¹⁵

אולם, יש שהתירו משום שמדובר בצורך מצווה, הנחת תפילין.¹⁶ החלטת ממשלת ישראל לפינוי הישובים בגוש-קטיף, הביאה עימה את השאלה מה יעשו עם בתי-הכנסת? האם להשאיר אותם כמו שהם, שכן אסור להרוס בית-כנסת, או שמא יש להרוס אותם כדי שהערבים לא יבזו ויחללו יותר את קדושתם? אחת השאלות המרתקות שהגיעה לידי החתם סופר¹⁷ הייתה אודות אדם שתלה שלט 'זה השער לה' צדיקים יבואו בו' בבית-הכסא של בית-הכנסת, ולא ניתן להוריד את השלט. החתם סופר התיר למחוק את שם ה', משום שכל האיסור במחיקת שם ה' הוא דרישה לכבוד ה' ואי-ביזויו, ולכן כאשר שם ה' מוטל בביזיון בבית-הכסא יש להתיר למחוק כדי למנוע ביזיון וזהו מטרת רצון התורה.

שאלה דומה נשאל הרב יעקב ריישר,¹⁸ אודות כתבי הקודש שבלו והיו קוברים אותם בכדים בבית-הקברות. הגויים גנבו את הכדים והשתמשו בניירות אלו לשימושי גנאי ובניהם לניגוב בבית-הכסא. הרב נשאל, האם במקום להניח את כתבי הקודש בכדים אפשר לשרוף אותם כדי למנוע ביזיון? הוא התיר זאת והוכיח מהתאבדות שאול המלך: "כיון שהתירו לאדם לאבד גופו בידיים כדי שלא יבוא לידי בזיון היותר גדול, כמו שמצינו בשאול, הוא-הדין בספר תורה ממש".

⁹ שו"ת טוב טעם ודעת (מהדו"ק ה' ס"ת שאלה רלט).

¹⁰ סוכה (נג ע"א); מכות (יא ע"א).

¹¹ רשב"א (שבת קכ ע"ב ד"ה לעולם).

¹² שו"ת אבני נזר (יו"ד סימן שע אות ה); שו"ת דובב מישרים (ח"א סימן צט ד"ה כל זה).

¹³ ערוך השלחן (יו"ד סימן רעו סעיף לו).

¹⁴ שו"ת נדע ביהודה (מהדורה תניינא או"ח סימן יז).

¹⁵ שו"ת אגרות משה (או"ח ח"א סימן ד); שו"ת דובב מישרים (ח"א סימן צט); שו"ת חזון נחום (ח"א סימן ו); שו"ת מנחת יצחק (ח"ג סימן ג).

¹⁶ שו"ת חלקת יעקב (או"ח סימן יז); הערות הגרי"ש אלישיב (סוכה נג ע"א); שו"ת להורות נתן (חלק יב סימן צ).

¹⁷ שו"ת חתם סופר (ח"ו ליקוטים סימן ח).

¹⁸ שו"ת שבות יעקב (ח"ג סימן ו).

הרב יעקב אריאל²⁰ סבר שאסור לנו להרוס את בתי-הכנסת, ולדבריו גם הרב ריישר יודה לכך כי "הוא לא התיר לשרוף בידיים את כתבי הקודש, אלא במקום שהאפשרות האחרת היא שיבואו לידי בזיון גדול יותר בידי הגויים", אך בגוש-קטיף "החשש להשחתתם של בתי הכנסת בידי גויים אינו גדול יותר מהשחתתם בידי ישראל", ולכן אסור לנו להרוס את בתי-הכנסת.

לעומתו סבר הרב אשר וייס²¹ ש"ראוי לפרק בתי כנסיות אלה בצורה מכובדת בדמע ובכאב מלהשאירם ביד אויבינו אויבי ה' שללא ספק יהרסום ינתצום יחללו אותם ויבזו אותם בשאט נפש וביזיון גדול", והוא הסתמך על הרב ריישר, והוסיף: "ואף שבשו"ת כנסת יחזקאל חלק עליו, גדול היה השבות יעקב מאוד".

19 שו"ת כנסת יחזקאל (סימן לז).
20 שו"ת באהלה של תורה (ח"ה סימן א).
21 שו"ת מנחת אשר (ח"ג סימן ד).